

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

(протокол № 6 від 27 листопада 2025 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. Вип. 3. 197 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2025

Наталя КЕРДІВАР,
*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського*

Олена ЧАВДАР,
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I року навчання історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ В КОНТЕКСТІ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

The article examines the educational, cultural, and methodological significance of contemporary Ukrainian prose in extracurricular reading for high school students. It focuses on the works of Maria Matios, Vasyl Shkliar, Stepan Protsiuk, and Kateryna Kalytko as texts that shape historical memory, national identity, emotional maturity, and critical thinking. The study emphasizes the need for effective methodological strategies that integrate literary analysis with students' personal reflection, creative activities, and interdisciplinary learning. The findings highlight the potential of modern Ukrainian literature to enrich students' reading culture and promote value-oriented, competence-based education.

Key words: contemporary Ukrainian prose; extracurricular reading; national identity; historical memory; emotional development; competence-based education; high school students; literary pedagogy

Постановка проблеми. Сучасна українська література посідає особливе місце у формуванні світогляду й читацької культури сьогоденних підлітків, зокрема старшокласників. Останні десятиліття позначені появою значної кількості творів, у яких осмислюється національна пам'ять, історичні травми, проблеми особистісної та колективної ідентичності. Тексти Марії Матіос - «Солодка Даруся», «Нація», Василя Шкляра - «Залишенець. Чорний ворон», «Маруся», Степана Процюка - «Інфекція», Катерини Калитко - «Земля загублених, або Маленькі страшні казки» віддзеркалюють ключові соціокультурні виклики доби й водночас пропонують нові моделі художнього осмислення людини та суспільства. У контексті шкільної освіти ці твори

здебільшого представлені у програмі для 10–11 класів як об’єкти позакласного читання. Водночас постає проблема: учителі потребують чітких методичних орієнтирів, які дозволили б максимально ефективно використовувати потенціал сучасної української прози для формування критичного мислення, емоційно-ціннісної сфери та національної самосвідомості учнів. Тому актуальність статті зумовлена кількома чинниками: освітній чинник актуалізує необхідність формування в учнів не лише предметних знань, а й ширшого кола компетентностей, оскільки сучасна старша школа зорієнтована на компетентнісний підхід, у якому читання трактується не просто як опанування художніх текстів, а як інструмент розвитку комунікативних умінь, креативного мислення та емоційного інтелекту.

Культурологічний аспект наголошує на тому, що звернення до сучасної української прози допомагає актуалізувати історичну пам’ять, дати учням можливість усвідомити трагічний і водночас ціннісний досвід українського народу XX–XXI століть, а також сформувати в молоді готовність до діалогу з національною та світовою культурною традицією.

Методичний вимір проблеми полягає в тому, що на сьогодні відчутно бракує ґрунтовно опрацьованих моделей залучення новітніх художніх текстів у сферу позакласного читання. Через це виникає певна розбіжність між багатим літературним процесом сучасності та шкільною практикою, яка часто спирається на класичний канон і не завжди враховує інтереси та потреби старшокласників.

Соціально-виховний фактор підкреслює значний потенціал позакласного читання, адже воно здатне компенсувати обмеженість навчальних годин на уроках літератури, розширити читацький досвід школярів і сприяти формуванню сталих читацьких інтересів.

Усе це зумовлює спрямованість цього дослідження на пошук ефективних шляхів інтеграції творів сучасної української прози у позакласну роботу зі старшокласниками, що відповідає актуальним освітнім та суспільним запитам.

Метою статті є визначення специфіки використання прози М. Матіос, В. Шкляра, С. Процюка та К. Калитко у позакласному читанні як важливого чинника у формуванні читацької культури, національної самосвідомості та емоційно-ціннісних орієнтацій учнів старшої школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема вивчення сучасної української прози у старшій школі та позакласному читанні вже неодноразово ставала предметом досліджень науковців і методистів. У працях вітчизняних авторів визначається потреба поєднувати літературознавчий аналіз творів із формуванням компетентностей, необхідних сучасному учневі.

Зокрема, у статті К. Сізової та С. Сошенко пропонується досвід інтегрованих уроків мови та літератури на матеріалі роману Марії Матіос «Солодка Даруся», де акцент зроблено на поєднанні мовного й літературного компонентів та на використанні твору як засобу розвитку емоційного інтелекту учнів [10]. Ж. Колоїз розглядає діалектизми та історизм у текстах М. Матіос і В. Шкляра, доводячи, що мовний пласт сучасної історичної прози має вагоме культурологічне й дидактичне значення [5].

Історичний роман Василя Шкляра аналізується й у статті І. Глуховцевої, де досліджується культурологічний потенціал фраземіки роману «Маруся». Авторка підкреслює, що мовно-стилістичний рівень твору може стати основою для формування в учнів уявлення про літературний хронотоп війни та національну ідентичність [1].

Творчість Степана Процюка, зокрема роман «Інфекція», є предметом досліджень у кількох напрямках. В. Мельнічук розглядає психоаналітичні аспекти міжстатевих стосунків у романі, підкреслюючи педагогічний потенціал проблемних тем для старшокласників [8]. Також В. Мельнічук інтерпретує «Інфекцію» у контексті психоаналітичного дискурсу, що відкриває можливості для міждисциплінарного викладання й дискусій [13].

Щодо прози Катерини Калитко, то дослідницька увага зосереджена на міфопоетиці та хронотопі війни. Так, О. Гонюк та О. Сидоренко аналізують концептосферу війни у збірці «Земля загублених, або Маленькі страшні казки»,

підкреслюючи інтертекстуальні й культурологічні рівні тексту та їхню значущість для позакласного читання [2].

Узагальнюючи, можна відзначити, що дослідники сходяться на важливості інтегративного підходу: сучасна українська проза не лише актуалізує історичну пам'ять, але й надає матеріал для розвитку емоційно-ціннісної сфери та критичного мислення учнів. Водночас залишається відкритою проблема методичного забезпечення позакласного читання, що й обумовлює необхідність подальших розвідок.

Виклад основного матеріалу. Одним із найпомітніших напрямів сучасної української прози є осмислення історичного досвіду нації. Для старшокласників ця тема є особливо важливою, оскільки саме в юнацькому віці формується розуміння історичної спадкоємності та власної національної ідентичності. У позакласному читанні твори Марії Матіос і Василя Шкляра стають своєрідними «текстами пам'яті», які дозволяють не лише доторкнутися до минулого, а й побачити його крізь призму художнього узагальнення.

Так, у романі Марії Матіос «Солодка Даруся» особиста трагедія головної героїні стає віддзеркаленням національної катастрофи, що торкнулася кожної української родини в добу тоталітаризму. Її мовчання – це не лише психологічний стан, а й символ історичної травми, яку неможливо повністю висловити. У творі «Нація» авторка показує долю українців у вирі історичних подій, підкреслюючи драматизм вибору та моральну силу людини в умовах національних катастроф. Науковці підкреслюють, що проза Марія Матіос поєднує особистісне й колективне, створюючи художню модель культурної пам'яті [2].

Василь Шкляр у романах «Залишенець. Чорний ворон» та «Маруся» створює інший ракурс історичної тематики, а саме боротьбу за свободу, героїку опору, відчуття національної гідності. Тут перед учнем постає не лише історичний факт, а й образ людини, здатної пожертвувати особистим заради майбутнього. Аналізуючи мову і стилістику романів Шкляра, Ж. Колоїз

наголошує, що його тексти функціонують як коди історичної пам'яті, які формують у читача почуття національної належності [5].

У методичному плані опрацювання цих текстів у позакласному читанні дає змогу організувати діяльність, яка поєднує літературний аналіз із історичним зануренням. Наприклад, учні можуть готувати проекти-розслідування, у яких зіставляють події творів із документальними свідченнями (архівними матеріалами, спогадами очевидців, краєзнавчими розвідками). Це не лише поглиблює знання, а й виховує вміння критично оцінювати інформацію.

Ефективними є також дискусійні клуби, де школярі обговорюють проблеми морального вибору («Чи можна виправдати мовчання?»; «Хто є справжнім героєм: воїн чи жертва?»). Такі обговорення допомагають учням співвіднести історичні події із власними життєвими орієнтирами. Окрім того, у сучасній шкільній практиці варто використовувати цифрові інструменти: створення буктрейлерів, презентацій або навіть подкастів за мотивами творів. Це не лише урізноманітнює роботу, а й робить її ближчою до молодіжної культури.

Таким чином, історичний аспект сучасної української прози у позакласному читанні дозволяє не лише розширювати знання старшокласників про минуле, а й виховувати національну свідомість, формувати відповідальність за власні вчинки та розуміння їхньої історичної ваги.

Психологічна проблематика сучасної української прози є особливо цінною для старшокласників, адже вона допомагає не лише пізнати літературний твір, а й осмислити власні внутрішні переживання. У юнацькому віці школярі часто стикаються з проблемами самоідентифікації, відчуттям самотності та пошуком сенсу життя. Тексти Марії Матіос та Степана Процюка в позакласному читанні стають дієвим засобом для аналізу цих станів.

У романі Марії Матіос «Солодка Даруся» мовчання героїні постає як символ психічної травми, що не піддається словесному вираженню: «Даруся мовчала, і те мовчання було голосніше за будь-який крик» [7, с. 118]. Для старшокласників ця образна модель відкриває можливість говорити про

психологічний захист, про вибір між мовчанням і висловленням правди. На думку дослідників, мовчання у романі «Солодка Даруся» можна розглядати як форму існування, яка приховує біль і водночас зберігає пам'ять [10].

Степан Процюк у романі «Інфекція» подає метафоричний образ зараженого суспільства, де внутрішні страхи й комплекси персонажів символізують посттоталітарні хвороби. «Їхні душі були заражені більше, ніж тіла» [9, с. 67]. Символіка хвороби в романі С. Процюка відкриває психоаналітичний вимір твору, важливий для шкільних інтерпретацій [8].

У методичному аспекті ці твори доречно використовувати для есе-рефлексій («Чи завжди мовчання є поразкою?», «Які «інфекції» заважають сучасному суспільству?»), рольових дискусій («Виправдання мовчання Дарусі»; «Чи може герой «Інфекції» подолати свій страх?»), а також психологічних практикумів, де учні створюють «емоційну карту героя» й зіставляють її зі своїм власним досвідом.

Завдяки такій роботі позакласне читання перетворюється на діалог не лише з літературою, а й із самим собою, що є надзвичайно важливим у формуванні емоційної зрілості та світоглядної самостійності старшокласників.

Сучасна українська проза є простором, де відбувається пошук відповідей на фундаментальні питання культурної ідентичності та колективної пам'яті. Для старшокласників звернення до цих текстів у позакласному читанні стає не лише літературною практикою, а й шляхом осмислення цінностей, які визначають існування людини та нації.

У романі Марії Матіос «Солодка Даруся» ця ціннісна проблематика виразно постає у темі мовчання як символу травматичного досвіду. «Мовчання Дарусі було гірке, як полин, але воно берегло її від світу» [7, с. 112]. Таке художнє рішення дозволяє говорити з учнями про культуру мовчання й пам'яті, про те, як індивідуальна історія віддзеркалює колективну долю. Дослідники зазначають, що роман М. Матіос сприяє актуалізації культурної пам'яті через особистісний досвід героїв [10].

Василь Шкляр у «Марусі» звертається до образу жінки-воїтельки, яка втілює цінності свободи, гідності й жертвності. «Я жінка, але мушу боротися, бо інакше втратимо Україну» [12, с. 57]. Цей мотив дозволяє в позакласному читанні піднімати питання гендерних ролей у війні, культурних уявлень про героїзм і жертвність.

Катерина Калитко у збірці «Земля загублених, або Маленькі страшні казки» пропонує метафоричний простір вигнання, де культурні архетипи трансформуються у знаки сучасної війни. «Ми всі живемо у землі, де загублене завжди поруч, воно дихає під нашою шкірою» [4, с. 24]. Для старшокласників цей текст стає підґрунтям для осмислення досвіду біженців, вигнанців і культурної травми. Дослідження О. Гонюк та О. Сидоренко підкреслює, що збірка К. Калитко творить особливу концептосферу війни, де художня образність стає носієм культурної пам'яті [2].

Культурологічно-ціннісний аспект варто реалізовувати через інтерактивні вечори пам'яті, де учні поєднують читання уривків із власними роздумами про історичні події. Ефективними є творчі завдання (написати «свою маленьку страшну казку» про сучасні реалії) та порівняльні дискусії («Чим мовчання Дарусі перегукується з досвідом вигнанців у Катерини Калитко?»). Отже, позакласне читання перетворюється на простір діалогу про цінності: свободу, пам'ять, гідність.

Ще одним із провідних способів художнього мислення сучасної української прози є символіка. Вона дозволяє авторам поєднувати конкретно-історичний досвід із універсальними смислами, а учням – вчитися розуміти підтекст, метафору й алегорію, без яких сучасна література стає неповною. Позакласне читання творів М. Матіос, С. Процюка та К. Калитко відкриває широкі можливості для інтерпретації символів, що формує у старшокласників навички аналітичного та асоціативного мислення.

У романі Марії Матіос «Солодка Даруся» ключовим художнім знаком стає мовчання. Воно набуває символічного значення, адже мовчання героїні - це не

просто особиста риса чи психічний розлад, а образ колективної травми. «Даруся мовчала, і в тому мовчанні було більше крику, ніж у будь-якому слові» [2, с. 118]. К. Сізова зазначає, що мовчання героїні можна тлумачити як художню форму репрезентації пам'яті та історичного досвіду [10].

У Степана Процюка в романі «Інфекція» символом стає сама назва твору, оскільки постає не як медичний термін, а як метафора зараження суспільства комплексами, фобіями, травмами тоталітарного минулого. «Їхні душі були заражені більше, ніж тіла» [Прочук, с. 67]. Катерина Калитко у «Землі загублених, або Маленьких страшних казках» створює цілий символічний простір вигнання. Образ «землі загублених» стає метафорою втрати, вигнання й травматичного досвіду війни. «Земля загублених – це місце, де тіні минулого назавжди залишаються з нами» [Калитко, с. 41].

У методичному вимірі робота із символікою творів передбачає застосування інтерактивних і креативних форм:

- створення «символічних карт» тексту, де учні позначають ключові образи (мовчання, інфекція, земля загублених) та пояснюють їх значення;
- есе-інтерпретації («Що означає мовчання Дарусі для мене?», «Які «інфекції» існують у нашому суспільстві?»);
- візуалізація символів (малюнки, комікси, інфографіка), що дозволяє осмислити складні алегорії у доступній для підлітків формі.

Так, символіка сучасної української прози допомагає старшокласникам навчитися працювати з підтекстом і метафорою, виховує вміння мислити асоціативно, інтерпретувати художні образи, а також сприяє формуванню культурної й читацької компетентності.

Висновки. Аналіз сучасної української прози в контексті позакласного читання старшокласників дає підстави стверджувати, що ці тексти виконують важливу освітню, виховну й культуротворчу функції. Твори Марії Матіос

«Солодка Даруся», «Нація» та Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон», «Маруся» відтворюють складні сторінки історичного минулого, формуючи у молоді почуття національної гідності й історичної пам'яті. Проза Степана Процюка («Інфекція») розкриває психологічні травми посттоталітарного суспільства, спонукаючи учнів до самопізнання й осмислення проблем ідентичності. Збірка Катерини Калитко «Земля загублених, або Маленькі страшні казки» у метафоричній формі актуалізує досвід війни та вигнання, відкриваючи можливості для формування емпатії й ціннісних орієнтацій.

Отже, позакласне читання сучасної української прози не лише урізноманітнює шкільну літературну освіту, а й формує у старшокласників здатність до діалогу з минулим і сучасністю, виховує почуття національної самосвідомості та відповідальності. Такий підхід забезпечує єдність навчального й виховного процесів та відкриває перспективи подальшого вдосконалення методики роботи з новітньою українською літературою у старшій школі.

Література

1. Глуховцева І. Понятійно-культурологічний потенціал фраземіки роману Василя Шкляра «Маруся». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 1(43). С. 86-91. DOI: 10.24144/2663-6840/2020.1(43).86–91.
2. Гонюк О. В., Сидоренко О. Ю. Концептосфера хронотопу війни в книзі Катерини Калитко «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки». *Південний архів (філологічні науки)*. 2021. № 85. С.13-18. DOI: 10.32999/ksu2663-2691/2021-85-2.
3. Калитко К. Земля загублених, або Маленькі страшні казки. Київ: Старий Лев, 2017. 352 с.
4. Колоїз Ж. В. Діалектизми в романі Марії Матіос «Солодка Даруся». *Філологічні студії: Наук. вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. Т. 4. С. 98-117. DOI: 10.31812/filstd.v4i0.934.

5. Колоїз Ж. В. Слова минулої епохи в сучасному історичному романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». *Філологічні студії: Наук. вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Т. 7, № 2. С. 172-197. DOI: 10.31812/filstd.v7i2.667.
6. Матіос М. Нація. Львів: ЛА «Піраміда», 2001. 208 с.
7. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «Піраміда», 2004. 224 с.
8. Мельнійчук В. В. Психоаналіз міжстатевих стосунків у романі С. Процюка «Інфекція». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2020. Вип. 2(93). С. 15-25. DOI: 10.35433/philology.2(93).2020.15-25.
9. Процюк С. Інфекція. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 240 с.
10. Сізова К., Сошенко С. Інтегровані уроки української мови та літератури на матеріалі твору Марії Матіос «Солодка Даруся». *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 214-221. DOI: 10.32405/2411-1317-2021-4-214-221.
11. Шкляр В. Залишенець. Чорний ворон. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2009. 480 с.
12. Шкляр В. Маруся. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. 352 с.
13. Melniichuk V. The psychoanalytical discourse of S. Protsyuk's novel "Infection". *Scientific Journal of Polonia University*. 2020. Vol. 41, No. 4. P. 29–34. DOI: 10.23856/4103.

Надія ПАВЛЮК,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського

Валерія КОСТРИБА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти
2 року навчання історико-філологічного факультету
Університету Ушинського

<i>контексті позакласного читання старшокласників.....</i>	<i>117</i>
Павлюк Н. Л., Костриба В. <i>Доля жінки в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» та поемі Т. Шевченка «Катерина».....</i>	<i>126</i>
Павлюк Н. Л., Лисюк А. <i>Особливості психологізму в повісті Івана Нечуя-Левицького «Бурлачка»... ..</i>	<i>135</i>
Горанська Т. В., Тер К. <i>Художня інтерпретація образу Івана Мазепи в однойменних поемах Дж. Байрона та В. Сосюри</i>	<i>145</i>
Ледовський В. <i>Інтерактивні технології на уроках української літератури</i>	<i>154</i>
Прущак Т. <i>Формування інтерпретаційної компетентності учнів: теоретичний аспект.....</i>	<i>161</i>
Цап Д. <i>Жанрова стратегія детективу в романі Агати Крісті «Гра дзеркал»</i>	<i>169</i>
Чабан Ю. <i>Функції пейзажу та інтер'єру у романі Емілі Бронте «Буремний перевал»</i>	<i>177</i>
Швець М. <i>Розвиток творчого потенціалу студентів-філологів у процесі педагогічної підготовки на основі технологій.....</i>	<i>184</i>
Інформація про керівників	<i>194</i>

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com